

УДК 378.147:316.444.5

Б. Р. ЗЕЛЕНСЬКИЙ

аспірант

Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди

КАТЕГОРІЯ “ПРОФЕСІЙНА МОБІЛЬНІСТЬ” У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті розкрито загальнонауковий контекст змістового наповнення дефініції “професійна мобільність”. Визначено підходи представників психолого-педагогічної науки до її тлумачення. Акцентовано на важливості формування професійної мобільності майбутнього фахівця в освітньому просторі вищого навчального закладу. Окреслено орієнтири в підготовці професійно мобільного фахівця в умовах вишу.

Ключові слова: професійна мобільність, компоненти, формування, підходи, психолого-педагогічні дослідження.

Динаміка сучасних економічних і суспільних змін зумовлює потребу у фахівцях, які вміють аналізувати стрімкоплинні соціально-економічні тенденції, приймати й реалізовувати нестандартні рішення в ситуаціях ринкової конкуренції, усувати стереотипи у виробничій та особистісній сферах діяльності. Актуальність порушеної проблеми підсилює й той факт, що на сьогодні, за підрахунками дослідників, збереження професійних компетенцій, набутих в умовах навчання у ВНЗ, стає дедалі складнішим процесом, оскільки спеціаліст будь-якої галузі знань має поновлювати щорічно 5% теоретичних і 20% практичних професійних знань.

З огляду на вищезазначене, підготовка фахівців, здатних до професійної мобільності, є однією з ключових проблем сучасної професійної освіти в Україні.

Аналіз ступеня наукової розробки проблеми свідчить про те, що підґрунтя дослідження категорії “професійна мобільність” закладено в працях українських і зарубіжних соціологів (Р. Бенедікс, Т. Заславська, П. Сорокін, Г. Чередниченко та ін.) та економістів (Л. Данилова, О. Олейнікова, О. Симончук, Д. Чернилевський, О. Щербак та ін.). В останні роки в науковому просторі з’явилися розвідки О. Безпалько, Н. Грицькової, С. Іванченко, Н. Кожемякіної, Н. Ничкало, Р. Пріми та ін., у яких порушено психолого-педагогічні аспекти формування професійної мобільності студентської молоді у вищих навчальних закладах різного профілю.

Утім, багатоаспектність підходів до тлумачення досліджуваного феномена вимагає більш детального його вивчення як у контексті психолого-педагогічної науки, так і вишівської практики.

Мета статті – на основі аналізу довідкової та психолого-педагогічної літератури розкрити підходи до визначення категорії “професійна мобільність” фахівця та окреслити шляхи її формування в освітньому просторі ВНЗ.

У процесі наукового пошуку встановлено, що термін “мобільність” у загальнонауковому контексті вказує на соціальне переміщення людей. Так,

Новий тлумачний словник української мови визначає названу дефініцію “як здатність швидкого пересування, рухливість” [11, с. 209].

Водночас категорія “професійна мобільність” вирізняється певною полісемією, що зумовлено її приналежністю до різновидів соціальної мобільності. Так, “Енциклопедія освіти” [6, с. 725] подає визначення професійної мобільності як “форми соціальної мобільності, що являє собою процес зміни робітниками місця праці”. В основу професійної мобільності покладено закони розподілу та зміни праці, відновлення робочої сили, підвищення потреб, а також такі закономірності групової та суспільної свідомості, як норми й цінності, мотиви поведінки та потреби. Дії законів і закономірностей виявляються в змінах, що відбуваються в суспільному виробництві, вимогах до якості робітників, у змінах соціальних умов життя, структури потреб і мотивів поведінки робітників. Це порушує відповідність між робітником і робочим місцем, створює передумови переміщень, тобто професійну мобільність. Чим вище спроможність робітника адаптуватися до змін, які відбуваються в економіці, техніці, технологіях тощо, тим вищою є його професійна мобільність [6, с. 725].

З огляду на це соціологи (Р. Бенедікс, Т. Заславська, С. Кугель, С. Ліпсет та ін.), розкриваючи сутність професійної мобільності, зосереджують основну увагу на переміщеннях індивіда, шансах на кар’єру, а також фактах її усвідомлення, на цілях і мотивах професійної мобільності, а також соціальній адаптації особистості.

Натомість психологів (В. Ковальов, Л. Левченко, Л. Пілецька, В. Тихнович, М. Шабонова та ін.) насамперед цікавить психологічна готовність особистості до зміни професії та причини, що дають чи не дають змоги зламати традиційний стереотип професійної поведінки. Зважаючи на це, “професійну мобільність” розглядають у психології як “здатність і готовність особистості достатньо швидко й успішно оволодівати новою технікою і технологією, набувати нових знань і вмінь, що забезпечують ефективність професійної діяльності” [10].

На наше переконання, психологічний аспект категорії “професійна мобільність” досить емко представлено у визначенні Л. Шевченко. Дослідниця характеризує професійну мобільність як психологічну готовність фахівця до вирішення широкого кола виробничих завдань, здатність оперативного, швидко переключатися залежно від ситуації, оскільки найбільш ефективною відповіддю людини на невизначеність і проблемність трудової ситуації є гнучкість поведінки, що виявляється в її здатності вчасно змінювати стратегію або спосіб дій згідно з умовами праці, що змінюються [12, с. 207].

Ураховуючи психологічний аспект змістового наповнення професійної мобільності, Л. Горюнова пропонує розглядати названу категорію так:

- на рівні особистісних якостей (активність, комунікативність, пристосованість, цілеспрямованість, ціннісні орієнтації та установки, пам’ять, критичне мислення, здатність до самопізнання, саморозвитку, самоосвіти, соціальна рухливість);
- на рівні характеристик діяльності (рефлексивність, креативність, проєктивність, прогнозування, цілепокладання, гнучкість, пластичність);

– на рівні процесів перетворень власної особистості, діяльності, навколишнього середовища [3, с. 21].

В аспекті порушеної проблеми привертає увагу той факт, що в умовах нових ринкових відносин, швидкої зміни техніки й технологій виробництва професійна мобільність стає важливою складовою кваліфікаційної характеристики фахівця. У цьому контексті професійна мобільність передбачає: а) володіння системою узагальнених професійних прийомів і вміння ефективно їх застосовувати для виконання будь-яких завдань у суміжних галузях виробництва, здатність легко переходити від одного виду діяльності до іншого; б) наявність високого рівня узагальнених професійних знань, готовність до оперативного відбору і реалізації оптимальних способів виконання різноманітних завдань у галузі своєї професії.

Вищезазначене було підставою для визначення дефініції “професійна мобільність” у ракурсі педагогічної науки. Так, О. Дементьева характеризує професійну мобільність як інтегровану якість особистості, що дає змогу їй бути соціально активною, конкурентоздатною, професійно компетентною, здатною до саморозвитку й модернізації власної діяльності та зміни видів діяльності [5].

Л. Сушенцева визначає категорію “професійна мобільність” як якість особистості, яка є необхідною для її успішності в сучасному суспільстві, виявляється в діяльності та забезпечує самовизначення, самореалізацію в житті та професії через сформованість ключових компетенцій та ключових кваліфікацій і прагненні особистості змінити не тільки себе, а й своє професійне поле та життєве середовище [14].

Такий підхід до трактування дефініції “професійна мобільність” ставить на порядок денний питання про те, чого та як вчити студентів у вищих навчальних закладах для того, щоб вони, ставши професійно компетентними фахівцями, були реально затребувані й конкурентоспроможні на ринку праці, готові до професійного кар’єрного зростання, здатні до творчого мислення, міжнаціонального діалогу, толерантності та співпраці.

Ураховуючи вищезазначене, О. Безпалько пропонує виокремлювати такі компоненти професійної мобільності майбутнього фахівця, адаптуючи їх до професії соціального педагога [1]:

Таблиця

Компоненти професійної мобільності

Компоненти	Показники
Особистісний	Гнучкість розуму, комунікабельність, емоційна стабільність, неупередженість, позитивне мислення, вольовий потенціал, пластичність, наполегливість, висока працездатність, креативність
Інструментальний	Соціальна активність, професійна ініціативність, готовність до ризику, прагнення до саморозвитку
Діяльнісний	Визначати цілі діяльності та стратегії їх реалізації, контактувати з представниками різних вікових та соціальних груп, приймати рішення в нестандартних ситуаціях, самостійно вирішувати професійні проблеми, адекватно оцінювати свої професійні здобутки

Дослідниця акцентує на тому, що в процесі фахової підготовки низка окремих особистісних та інструментальних показників у деяких студентів проходить стадію подальшого розвитку, а в інших може перебувати на стадії формування. Натомість, показники діяльнісного компонента мають цілеспрямовано формуватися в студентів, починаючи з першого року навчання.

Науково цінною в контексті предмета нашого дослідження вважаємо позицію Р. Пріми, яка зауважує на тому, що процес формування мобільності фахівця передбачає організацію певного “поля можливостей”, освітньо-виховного середовища, життєдіяльності, які орієнтують майбутнього спеціаліста на різноплановість вибору самопрояву, статусного зростання, професійного розвитку, швидкої орієнтації (адаптованості), прагнення активно змінити несприятливі ситуації [13].

Вищезазначене дає можливість окреслити орієнтири в підготовці професійно мобільного фахівця в умовах вищого навчального закладу:

- осучаснення державного стандарту вищої професійної освіти, приведення його у відповідність із вимогами ринку праці;
- посилення інтеграції загальноосвітньої та професійної підготовки майбутніх фахівців;
- наближення теорії до практики;
- упровадження інтерактивних методів навчання, методу проектів, продуктивного навчання;
- активне використання ІКТ і засобів мультимедіа;
- забезпечення психологічної готовності майбутніх фахівців до професійної мобільності.

Висновки. Отже, проведене дослідження дає підстави для висновку, що з позиції психолого-педагогічної науки категорія “професійна мобільність” є складним конструктом, що одночасно характеризує: а) якість особистості, яка забезпечує внутрішній механізм розвитку людини через сформованість ключових, загальнопрофесійних компетенцій; б) діяльність особистості, що детермінована подіями, які змінюють середовище, результатом чого є самореалізація особистості в професії та житті; в) процес перетворення людиною самої себе та її професійного й життєвого середовища.

Список використаної літератури

1. Безпалько О. В. Компоненти професійної мобільності майбутніх соціальних педагогів / О. В. Безпалько // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова : зб. наук. праць. – Київ, 2012. – Вип. 14. – Ч. 2. – С. 73–80. – (Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка).
2. Большой толковый социологический словарь : в 2-х т. [Электронный ресурс] / Д. Джери, Дж. Джери ; пер. с англ. Н. Н. Марчук. – Москва : Вече : АСТ, 1999. – Режим доступа: <http://www.alleng.ru/d/sociol/soc037.htm>.
3. Горюнова Л. В. Профессиональная мобильность специалиста как проблема развивающегося образования в России : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08 / Л. В. Горюнова. – Ростов-на-Дону, 2006. – 337 с.
4. Дворецкая Ю. Ю. Психология профессиональной мобильности личности : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Ю. Ю. Дворецкая. – Краснодар, 2007. – 143 с.

5. Дементьева О. М. Формирование социально-профессиональной мобильности студентов в учреждениях среднего профессионального образования : автореф. ... дис. канд. пед. наук : 13.00.08 / О. М. Дементьева. – Москва, 2009. – 22 с.
6. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; гол. ред. В. Г. Кремень. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
7. Іванченко Є. А. Формування професійної мобільності майбутніх економістів у процесі навчання у вищих навчальних закладах : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Є. А. Іванченко. – Одеса, 2005. – 20 с.
8. Коваліско Н. В. Трудова мобільність в умовах регіонального ринку праці : дис. ... канд. соціол. наук : 22.00.07 / Н. В. Коваліско. – Львів, 1999. – 184 с.
9. Кожемякіна Н. І. Соціально-педагогічні умови формування професійної мобільності майбутніх менеджерів-аграріїв : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Н. І. Кожемякіна. – Одеса, 2006. – 329 с.
10. Мещеряков Б. Г. Большой психологический словарь / Б. Г. Мещеряков, В. П. Зинченко. – Москва : Прайм-Евронанк, 2003. – 672 с.
11. Новий тлумачний словник української мови : у 3 т. (200 000 слів) / В. Яременко, О. Сліпущко. – Київ : Аконтіт, 2008. – Т. 2. – С. 209.
12. Пілецька Л. С. Професійна мобільність особистості: психологічний аспект аналізу / Л. С. Пілецька // Теоретичні і прикладні проблеми психології. – 2013. – № 3 (32). – С. 205–209.
13. Пріма Р. М. Формування професійної мобільності майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика : монографія / Р. М. Пріма ; Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Дніпропетровськ : ІМА-прес, 2009. – 368 с.
14. Сушенцева Л. Л. Формування професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах : теорія і практика : монографія / Л. Л. Сушенцева ; за ред. Н. Г. Нічкало ; Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України. – Кривий ріг : Вид. дім, 2011. – 433 с.

Стаття надійшла до редакції 16.09.2016.

Зеленский Б. Р. Категория “профессиональная мобильность” в психолого-педагогическом дискурсе

В статье раскрыт общенаучный контекст содержательного наполнения дефиниции “профессиональная мобильность”. Определены подходы к ее толкованию представителей психолого-педагогической науки. Акцентировано внимание на важности формирования профессиональной мобильности будущего специалиста в образовательном пространстве вуза. Очерчены ориентиры в подготовке профессионально мобильного специалиста в условиях вуза.

Ключевые слова: профессиональная мобильность, компоненты, формирование, подходы, психолого-педагогические исследования.

Zelenskyi B. The Concept of “Occupational Mobility” in the Psychological and Pedagogical Discourse

The article proves that the dynamics of the current economic and social changes determine the demand for specialists who are able to analyze fast-shifting socio-economic trends, suggest and implement innovative solutions under conditions of market competition, eliminate stereotypes in the production and personal spheres of activity. All these requirements are reflected in the concept of “occupational mobility”.

The study has revealed the ambiguity of approaches to interpreting the notion of “occupational mobility” in various knowledge areas. It has been ascertained that in the general scientific context the term which is under focus in the given paper denotes social movement of people. In sociology, occupational mobility is viewed as a form of social mobility which characterizes the transition of an individual member or an occupational group itself

from one occupational position to another; in psychology it is considered to mean the ability and willingness of an individual to learn new techniques and embrace new technologies as well as to acquire new knowledge and skills aimed at ensuring the effectiveness of professional activity; in pedagogy it is regarded as an integral personal quality which allows an individual to be socially active, competitive, professionally competent, capable of self-development and able to modernize and change his or her own activities.

From the perspective of representatives of psychological and pedagogical sciences, the components of occupational mobility are as follows: personal component (personality traits which provide an internal mechanism for personal development by means of forming core professional competencies); action component (resulting in finding fulfillment in professional and personal life); instrumental component (it includes the process of self-change and that of transforming professional and living environment).

In the present article attention is paid to the fact that occupational mobility is one of the constituent parts of a specialist's qualification characteristics which requires finding effective ways of its formation within the process of getting vocational education at higher learning institutions, such as: modernizing the state standard of higher vocational education; integrating general education and vocational training; linking theory to practice; implementing interactive teaching methods; ensuring future specialists' psychological readiness for occupational mobility.

Key words: *occupational mobility, components, formation, approaches, psychological and pedagogical research.*